

Opponensi vélemény

Cieger András: „*A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. kötet: A képviselőház (1865-1918)*”

című doktori munkájáról

Cieger András a dualizmus-kori magyar parlamentarizmus új szempontok szerinti elemzését tűzte ki célul könyvében, amely *A magyar országgyűlések története* című sorozatban jelent meg az Országház Kiadónál. Ebből következően a kutatástörténeti előzményekre támaszkodva a sorozat „formai és tartalmi elvárásait” is figyelembe kellett vennie. Az alapján intézménytörténeti megközelítés az országgyűlés hat fő funkcióját vette górcső alá: az államiság és alkotmányosság fenntartójának („szentélyének”), a törvényalkotás műhelyének, a politikai pártok küzdőterének („aréna”) és a politikai szereplők színpadának vizsgálata mellett gondot fordított az informális egyeztetések és a társasélet világának, valamint természetesen a parlament mint hivatali nagyüzem bemutatására is. Ahhoz, hogy a szerző mindezt megtegye, sokféle feltételnek kellett megfelelnie, s ehhez minden adottsága készen állt. És itt nemcsak a párhuzamos történeti és politikatudományi iskolázottságra gondolunk, hanem arra is, hogy sok részterületen már előzetesen kidolgozta azokat az alapokat, elvégezte azokat a mélyfúrásokat (pl. korrupció, lokális elit), amelyekre egy ilyen összefoglalás végső soron épülhet. Mindezt betetőzi, hogy a politikátörténet olyan irányú felfogása jegyében munkálkodik, amely kiszélesíti a diszciplína kereteit, egyfelől a társadalomtörténet irányába, másrészt sokat merít az utóbbi években a nemzetközi irodalomban teret nyert parlamenti antropológia/etnográfia irányzatából.

A könyv szerkezete a fenti tematikus szempontok szerinti sorrendben épül fel, s olvasása során kiderül, hogy a szerző szinte mindent tud a korszak parlamentarizmusáról, hatalmas levéltári forrásanyagot mozgat meg, miközben kihasználja a kéziratárakban megbúvó naplók és visszaemlékezések személyes dokumentumait is. Legfeljebb az gondolkoztathatja el a vállalatörténetben némileg jártas opponenst, hogy vajon az egész rendszert működtető bürokratikus üzem tárgyalásának mindenképpen a sor végére kell-e kerülnie, de végső soron nem lenne értelme a szerző már visszavonhatatlan döntését megkérdőjelezni. Legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy a könyv első négy része szervezesebben kapcsolódik egymáshoz, mint az utolsó kettő (társasélet, hivatal). Ez nyilvánvalóan azzal áll összefüggésben, hogy a szerzőt a döntéshozatal mechanizmusa, a politikusi hivatás típusainak formálódása, a nyilvánosság és a politika viszonya, illetve a politika rítusai érdeklik leginkább, és ebben a tekintetben az első négy rész tematikusan nem választható el szigorúan egymástól.

Fő tézise akörül az immanens ellentmondás körül forog, hogy miközben a dualizmus kori képviselőházat a magyar parlamentarizmus fénykorának tekinti, maga a politikai rendszer dinamikája a századfordulóra a magyar parlamentarizmus válságát idézte elő. Más megfogalmazásban nála ez a modernizálódás és a rendi korszak öröksége közötti átmeneti állapotként szerepel. Ebben a dilemmában már a történész elődök közül is sokan őrlődtek: elegendő talán Szekfű Gyula példáját idéznünk, aki nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy a magyar történelem csúcspontjának tekintett kiegyezésből próbálta levezetni a

Monarchia felbomlását. A több szálon folyó átalakulás folyamatát Cieger különféle látószögekből elemzi: szó esik az országgyűlésnek az uralkodóhoz fűződő sajátos viszonyáról (az uralkodói trónbeszéd sohasem hangzott el a parlament épületében), a képviselőház kormánytól való mind erősebb függőségéről, a parlamenti váltógazdaság hiányáról, a nemzetiségi képviselőlet neuralgikus pontjairól, a vitaparlamentből munkaparlamentté válásról, a politikusi pálya professzionalizálódásáról, stb. Ezek bemutatása árnyaltan és tapintatosan vizsgálja felül az újabb irodalomban megfogalmazott egyoldalú és túlzó nézeteket.

Ha tehát kritikai észrevételeket fogalmazunk meg az alábbiakban, azt elsősorban abból a megfontolásból tesszük, hogy a szerző által választott „vegyes módszertan” további kiterjesztését támogatásban részesítsük. S itt mindenekelőtt a társadalomtörténeti szempontok mélyítésére gondolunk. Ebből a szempontból – az adatbázis számottevő bővülése ellenére – meglehetősen bizonytalanok tűnnek a képviselők társadalmi és felekezeti összetételére vonatkozó számszerű állítások. Szinte teljesen hiányzik a térbeli mobilitás, amit pedig a születési helyek alapján könnyen térképre lehetett volna vetíteni. Ráadásul a lokalitáshoz kötődés az egyik kulcseleme a képviselői rekrutációnak. De annak megállapítására is gondolunk, hogy a képviselők között milyen arányban található a nemesség. Csak emlékeztetünk arra, hogy Lakatos Ernő annak idején úttörő, még ma is klasszikus tanulmányában milyen bizonytalan alapon állt a „birtokos nemesség” meghatározása: „Ha a gentry képviselő politikai működése közben földbirtokát el is vesztette, azért meghagytuk a birtokos nemes kategóriában, mert szerintünk ennek az osztálynak a politikai magatartása továbbra is döntő súllyal érvényesült az illető politikai állásfoglalásában.” (Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg. 1848–1918. Társadalomtörténeti tanulmány.* 1942. 98. o.) De vajon lehet-e egy kategóriában számon tartani a „régit”, „törzsökös” nemesség fiait a dualizmus-kori „újnemeseikkel”? Igaz, szakirodalmi források alapján a dolgozatban történik kísérlet arra, hogy legalább 1901-ből külön válassza az „újnemes” képviselőket (97. o.), de ez egy olyan metszetben történik, amikor hagyományosan igen alacsonynak szokás tekinteni a dzsentrihez soroltak arányát.

Itt jegyezzük meg, hogy a szerző pontatlanul használja az ún. régi jog definícióját, mivel az irodalomból ismert, hogy ez a kialakult gyakorlatban nemcsak azokat érintette, aki 1848 előtt rendelkeztek választójoggal (v. ö. 18. o.). Ugyancsak ide kívánkozik, hogy néhány fixálódott régi sztereotípiát, mint például a szolgabírák 1875-ös parlamentbe áramlását (ami egyébként nem korabeli, hanem utólagos konstrukció) ki más falszifikálhatná hitelt érdemlő módon, mint Cieger András. S ebben a módszertani támogatás is adott: Benedek Gábor prozopográfiai eredményei más vonatkozásban a megyei dzsentri „tornagyakorlatainak” cáfolatára rendelkezésre állnak.

Bár az utóbbi időszakban fontos előrelépést hozó kutatások történtek a felekezeti összetétel vonatkozásában is (elegendő ebben a tekintetben Pap József „Két választás” című munkája két kiadásának forrásbázis-bővítését összehasonlítani), még ezen a téren is jócskán akad tennivaló. Nemcsak azért, mert rendkívül heterogén adatok vannak forgalomban, hanem azért is, mert azokban a részletvizsgálatokban, amelyek erre nincsenek tekintettel, a különböző tényezők nincsenek összekapcsolva. S e téren igazából a mikrotörténeti mélyfúrásoknak lenne jövője. Ilyen összefüggésben a pap-képviselők helyi beágyazottsága külön figyelmet érdemelne. Hogy ez még kutatásra váró feladat, azzal természetesen Cieger is tisztában van (103-104. o.). Talán elegendő e vonatkozásban külön utalnunk az Antiszemita Párt közjogi-politikai és vallásfelekezeti tagoltságára és klerikus képviselőire. Itt csak megjegyezzük, hogy

a párt bomlása – ha egyáltalán egységes volt valaha – nem a választás után egy évvel indult meg (v. ö. 219. o.), hanem rögtön a trónbeszédre adott válaszfeliratok megháromszorozásakor. De megemlíthetjük azt is, hogy a görög-katolikusok rómaiakkal való összemosása távolról sem csak a parlamenti képviselők esetében volt szokásos, hanem gyakran előfordult a felekezeti statisztika más szegmenseiben is (99. o* és 118. o*). Valószínűleg inkább pusztá szerkesztői malőr, hogy ugyanaz a lábjegyzet kétszer is bekerült az élőlábba.)

Kicsit általánosítva úgy is fogalmazhatunk, hogy Cieger munkájában a képviselőház, minden társadalomtörténeti nyitás ellenére továbbra is mintegy a társadalom felett lebeg, ami persze lehet a szűk választójog miatt a valós helyzet tükröződése is, de nézetünk szerint nemcsak abból fakad. Részben összefügghet a szerkesztési problémával, miszerint a társas életről szóló fejezet messze került a törvényhozó elit társadalmi összetételéről szóló résztől, aminek következtében a Max Weber nyomán „viselkedésszociológiai rendiségnek” nevezett puhább jelenségek mintegy elváltak a szigorúbban véve társadalomtörténetinek tekintett paraméterektől. S miközben külön hangsúlyozzuk, hogy milyen fontos erénye a műnek, hogy teret enged a legújabb antropológiai irányzat inspirációjának (Marc Abélès, Emma Crew), a magunk részéről több etnográfiai ihletést is szívesen láttunk volna. A szerző ebben a tekintetben az emlékiratok és Mikszáth Kálmán munkásságának ragyogó kiaknázása mellett több figyelmet szentelhetett volna például Eötvös Károly kötet formájában nem publikált visszaemlékezéseinek is (*Emlékezzünk!* Pesti Hírlap, 1906. május-augusztus), amelyből Praznovszky Mihály kollégánk nemrég adott ki tanulságos szemelvényeket (Eötvös könyvek 4. Veszprém, 2020). Különösen érdekes ebből a szempontból a volt Deák párti Eötvös Károly egyszeri látogatásának leírása a Szabadelvű Körben, vagy akár a politikai világ három elemének (vezér, törzsfőnök, közember vagy mameluk) bemutatása (PH 1906. 06. 23; 06. 27). Innen nézve talán az ellenzéki lét társaséleti rítusainak is lehetne más és kimunkáltabb megközelítést adni, mint ami a disszertációban található (375-376. o.).

Miközben igen alapos figyelem övezi a képviselőház működését, időnként a tematikus megközelítés eltereli a figyelmet a háttérben megbúvó, intézményen kívüli mozzanatokról. Így az 1870-es költségvetés előkészítése igen alapos elemzésekor a belső kormányzati ellentétek és a minisztériumi alkudozás bemutatása miatt nem kerül szóba, hogy Lónyay Menyhért helyzetét az 1869-es „kis válság” is befolyásolta (181. o.). Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy Cieger tud az 1869. őszi krízisről, amire később más kontextusban utal is. De itt említhetem meg azt a magyar parlamentarizmus szempontjából távolról sem mellékes mozzanatot, amit a zárt ülések jelentettek. Természetesen ezzel a kérdéssel több ízben is foglalkozik a szerző (175. o; 337-338. o.), de inkább normatív szempontból, és mintha nem tulajdonítana kellő jelentőséget a zárt ülésen elhangzott beszédeknek. Pedig amikor például 1873. június 18-án a következő év költségvetése kapcsán egy újabb államkölcson felvétele került szóba, a pénzügyminiszter Kerkapoly Károly, sőt Deák Ferenc zárt ülésen elmondott beszédeinek mondatai már az aznap esti Pesti Naplóban napvilágot láttak. Jóllehet a Pesti Naplónak ezen számai nincsenek fenn az Arcanumban, és Deák beszédeinek kiadásai sem tartalmazzák ezeket a szövegeket, aligha lehet mellőzni az esetet már csak a parlament és sajtó viszonya szempontjából sem. Hiszen nem lehet közömbös, amit Deák mondott: „Az nem nagy baj, ha holnap egy más kormány ül a miniszteri székeken, mint ma, de az nagy és súlyos baj, ha az ország hitele megcsorbul.” (Pesti Napló, 1873. június 18. esti kiadás). Attól lehetett ugyanis tartani, hogy a kormánypárt sem szavazza meg a kölcsönt. Ugyan teljesen érthető a parlamenten belüli erőszak részletes tárgyalása is (266. sköv.), de ennek nem kellene szinte

teljesen elfednie a parlament előtti vagy a választójogi küzdelmek körül az utcán kibontakozó atrocitások tárgyalását.

Nyilván a tematikus szerkezetnek tudható be, hogy bizonyos események, esetek többször is előbukkannak: ilyen a Herman Ottót ért inzultus (279. o.; 346. o) vagy a Szapáry Gyula pénzügyminisztert bennfentes értékpapírüzlettel vádoló Pázmándy Dénes interpellációja (253. o.; 278. o.), amelyek azonban a duplázás ellenére sem nyernek a szövegben kellő tisztázást.


Nem vettem volna azt sem rossz néven, ha a jogásznemzet sztereotípiája mint a jogászok közgazdasági tudatlanságának idiómája nem köszönt volna vissza a szövegben (120. o.), hiszen közismert, hogy a jogásképzés milyen nagy arányban tartalmazott annak idején nemzetgazdasági tárgyakat. Persze az is igaz, hogy a szigorú értelemben véve legmagasabb közgazdasági végzettségű maturánsokat kibocsátó Kereskedelmi Akadémia hallgatói között nem jellemző a képviselői pálya választása. Tehát az utak valahol elváltak, de láthatóan már a középfokú képzés előtt. Apró félreértésnek tűnik az 1857-es pénzreform kérdésének interpretációja (128. o*), amely, ha megállná a helyét, elég nehezen tudnánk a 19. század második felének egyik alapvető pénzügyi problémáját, az ezüst ázsióját és diszázsióját megmagyarázni, amely egyébként már a legalább kereskedelmi akadémiát végzett kortársaknak is sok fejtörést okozott.

A zárófejezetben tárgyalja Cieger András a háború és a parlament összefüggéseit, áttekinti a fronton harcoló képviselőket és a háborús hétköznapiakat. Ugyancsak a befejezésben hét pontban foglalja össze legfontosabb eredményeit és következtetéseit. Levonja a végső tanulságot: „az európai parlamentek fejlődésével megegyező módon, a nyugati mintáktól nem elkanyarodva zajlottak e folyamatok a dualizmus kori magyar országgyűlésben” (437. o.).

Külön érdeme a kötetnek az igen kiterjedt táblázatos és képi illusztrációs anyag, ami nemcsak a magyar képviselői javadalmazás soha nem igazán tisztázott mértékét igyekszik nemzetközi kontextusba állítani, hanem a karikatúrák bőséges felhasználásával derűs elevenséget visz az elbeszélésbe. Külön kedvem telt azoknak a táblázatoknak a tanulmányozásában, amelyekben a szerző a képviselők eladósodottságának járt a nyomába (137-139. o.). Ezt talán össze lehetett volna vetni más társadalmi csoportok adósságával (v. ö. Pásztor Mihály: Az eldősodott Budapest. é. n. 75 – 133. o.)

Összességében megállapítható, hogy a disszertáció sokéves kutatói munka méltó összegzése, amely teljes joggal megérdemli, hogy a szerző elnyerje vele az MTA doktora címet. Azt is javára írhatjuk, ha művét olvasva a bíráló újabb és újabb ösztönzéseket kap arra, hogy további igényeket támasszon, ami a jelen, már megjelent munka szempontjából talán hiábavalónak tűnik, de a további kutatások számára még akár gyümölcsöző is lehet.

2022. augusztus 30.


Kövér György
akadémikus